

Echo van de Eeuwige

In de wisselrubriek ‘De scriptie – De promotie’ deze keer aandacht voor de masterscriptie die Bart Visser (MA) schreef over de relatie tussen muziek en theologie: ‘Echo van de Eeuwige. Een onderzoek naar de theologische betekenissen van muziek voor predikantsopleidingen’ (2016). Hij studeerde theologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. De masterthesis die hieronder wordt besproken werd begeleid door dr. M. Klaver (VU) en dr. M.J.M. Hoondert (Universiteit van Tilburg).

Probleemstelling

Muziek is overal om ons heen te vinden. Of je nu door een kledingwinkel loopt, plaatsneemt in een vliegtuigstoel, kijkt naar een *Hollywood-blockbuster* of een kerkdienst bezoekt. Muziek begeleidt en geeft vorm aan tal van menselijke activiteiten. Het is ‘alomtegenwoordig’, maakt onderdeel uit van elke cultuur, heeft grote invloed op ons denken en doen en is nauw verbonden aan religieuze ervaring. Met name dit laatste aspect zou theologen aan het denken moeten zetten.

Toch – zo was mijn ervaring – kwam het onderwerp muziek niet ter sprake tijdens mijn opleiding theologie. Dat heb ik als een tekort ervaren, mede omdat het in de kerkelijke praktijk – zo is ook mijn ervaring – de gemoederen flink bezighoudt. Of het nu gaat om ritmisch zingen, de keuze van een liedrepertoire of het gebruikte instrumentarium, het onderwerp muziek maakt de tongen los. In mijn scriptie heb ik de theologische betekenis en waarde ervan voor predikanten onderzocht. De hoofdvraag luidde:

‘Wat is de theologische waarde van de reflectie op muziek voor predikantsopleidingen?’

Ik heb mij (uitsluitend) gericht op dertien predikantsopleidingen in het Nederlandse taalgebied.¹ Ook de opleiding tot evangelisch voorganger, zoals die wordt gegeven aan bijvoorbeeld de Christelijke Hogeschool in Ede, heb ik hier onder geschaard.

Theorieën en concepten – Muziek en theologie

In het eerste deel van mijn onderzoek heb ik de theologische betekenis en waarde van muziek onderzocht door het huidige debat over het onderwerp in kaart te brengen.

Een eerste onderwerp uit dat debat is de vraag in hoeverre God zichzelf laat kennen door muziek. Is muziek een *locus theologicus*? Het antwoord op die vraag is ja. God maakt zichzelf bekend door muziek en musiceren. Dat heeft een objectieve kant en een subjectieve. Objectief in die zin dat muziek iets van de ordening van de kosmos weerspiegelt en dat de mens een ►

ingeschapen vermogen heeft die ordening te begrijpen. Subjectief in die zin dat mensen God ervaren door middel van muziek – iets dat in vrijwel elke cultuur en godsdienst gebeurt – en deze ervaring ‘christelijk’ interpreteren. Dit vraagt om een ‘besneden’ oor, een christelijk-religieus interpretatiekader.

In de subjectieve benadering spelen gevoelens een belangrijke rol. Emoties worden in het westerse denken van na de Verlichting vaak lager gewaardeerd dan de ratio. Deze onderwaardering is niet terecht, zo bepleiten Van der Kooi (2006) en de theoloog Jeremy Bebgie (2007; 2011). Deze laatste heeft veel geschreven over de relatie tussen muziek en theologie. Hij laat zien dat deze onderwaardering niet terecht is, omdat ratio en emoties samenwerken in het nemen van de juiste beslissingen. Muziek kan hierin helpen. Bijvoorbeeld in een rouwproces. Iemand die rouwt luistert naar muziek om troost te vinden. De muziek wijst hem, vaak onverwachts, een weg uit het verdriet.

Daarom is de conclusie gerechtvaardigd dat Christus door middel van muziek onze emoties kan vernieuwen en vormen naar zijn beeld. Christus laat zien wat het betekent om volledig mens te zijn. Het groeien naar zijn evenbeeld (Romeinen 8:29) heeft ook een emotionele component. Muziek kan hierin een betekenisvolle rol spelen.

Als het, concreter, gaat om de waarde van muziek in de kerk, dan heeft het van oudsher een belangrijke plek gehad in de liturgie. Muziek voegt betekenissen toe die voor taal onbereikbaar zijn, muziek maakt ruimte voor de Godsontmoeting en muziek helpt de ge-

meente haar eenheid te belijden en belichamen (immers: je zingt tegelijk dezelfde woorden en tonen, ademt tegelijk, enzovoorts).

Een specifieke manier waarop muziek waarde toevoegt aan de liturgie en liederen, is de manier waarop zij de tekst kleurt. Muziek is van grote invloed op wat we onthouden van een tekst en welke betekenis we er aan ontleen. Een voorbeeld is de hymne ‘*Amazing Grace*’. Wanneer we deze op een andere melodie zingen – zoals de Nederlandse band Trinity doet – komen er andere aspecten uit de tekst naar voren en krijgt deze daarmee een andere betekenis.

Onderzoek

Na het vaststellen van de theologische betekenis en waarde van muziek, onderzocht ik de curricula van de dertien predikantsopleidingen in het Nederlandse taalgebied. De vraag die ik wilde beantwoorden was: ‘Wat is de aandacht voor muziek in predikantsopleidingen in het Nederlandse taalgebied en in hoeverre sluit dit aan bij het huidige debat over muziek en theologie?’

In mijn onderzoek richtte ik mij op een specifieke groep vakken: liturgiek, homiletiek, pastoraat en spiritualiteit. In totaal ging het om 109 vakomschrijvingen – omschrijving, leerdoelen en eindtermen. Ook maakte ik een overzicht van alle literatuur die in deze vakken werd gebruikt. Ik onderzocht de drie meest genoemde items op deze gezamenlijke literatuurlijst.

Analyse en beschouwing

Gebleken is dat er binnen Nederlandse predikantsopleidingen vrijwel geen aandacht wordt

besteed aan de reflectie op muziek. In de meeste opleidingen komt muziek alleen ter sprake als het gaat om de vraag ‘Welke liederen kies je bij de preek?’.

Er zijn twee uitzonderingen: de Evangelische Theologische Faculteit (ETF) in Leuven en de Theologische Universiteit Kampen (TUK). Aan de ETF komen de esthetische en gevoelsfuncties van muziek aan de orde. Ook maakt dit curriculum melding van de liturgische functie (enkelvoud!) van muziek. In de predikantsopleiding van de TUK komt aan de orde dat muziek een andere realiteit present kan stellen. Dit lijkt aan te sluiten bij de idee dat muziek als *locus theologicus* ruimte schept voor de Godsontmoeting.

Onderwerpen die ik niet ben tegengekomen zijn de manier waarop muziek de kosmos weerspiegelt en de manier waarop muziek bijdraagt aan de geloofsbeleving. Ook de alternatieve manieren van weten en kennen door muziek lijken buiten beschouwing te blijven.

De methode van mijn onderzoek – kwantitatief – heeft vooral een globaal beeld opgeleverd. Dat beeld is dat de meeste predikantsopleidingen bijna geen aandacht besteden aan de reflectie op muziek. Een beperking aan mijn onderzoek was dat een studiegids niet exact overeenkomt met de daadwerkelijke lesinhoud. Ook kan ik met mijn onderzoek niets zeggen over hoe bepaalde lesstof, bijvoorbeeld de genoemde literatuur, behandeld wordt in de colleges. Is een docent het eens of oneens met een auteur? Hoe wordt er tijdens het college over gesproken? Enzovoorts.

Tegelijkertijd geldt dat het globale beeld wel iets duidelijk maakt. Door een onderwerp expliciet te benoemen in een vakomschrijving, in de

lesdoelen of in de literatuur, communiceert een docent dat hij of zij dit onderwerp van belang vindt. Dat geldt voor de inhoud van individuele vakken en in het bijzonder voor de inrichting van een heel curriculum. Dat sommige opleidingen bijvoorbeeld veel tijd besteden aan homiletiek maar niet aan liturgiek (de predikantsopleidingen van de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK) en de Hersteld Hervormde Kerk (HHK)), laat zien wat (on)belangrijk gevonden wordt. De bestudeerde curricula vertellen niet het hele verhaal, maar de zwaartepunten en richting worden wel duidelijk.

Reflectie

*Hef voor de HEER een hymne aan,
zing voor onze God een lied bij de lier.*

Psalm 147:7

Deze aanmoediging van de psalmist heeft de kerk al vanaf haar eerste dagen ter harte genomen. De eerste christenen zongen, en door de eeuwen heen heeft muziek altijd een rol van betekenis gespeeld in de kerk. Ook nu is het nog van grote waarde in de liturgie en het leven van christenen.

Hoewel we de liedtekst niet moeten vergeten, ligt de rol en betekenis vooral verborgen in de *niet-talige* aspecten van muziek. Predikanten kunnen hun voordeel doen met dit gegeven.

- *Gebruik muziek in het pastoraat als opstapje voor een gesprek of als antwoord op een (pastorale) vraag.*
- *Gebruik het in de liturgie voor een moment van reflectie of om ruimte te scheppen voor de Godsontmoeting.*
- *Gebruik het in de preek om – als instrument van de pathos – de luisteraar in beweging te zetten.* ▷

Het leven en werken van predikanten wordt verrijkt met muziek. Het onderwerp verdient daarom een plek van betekenis in de predikantsopleiding. <

Noot

¹ De opleiding van de Gereformeerde Gemeenten heb ik niet kunnen onderzoeken omdat zij geen curriculum beschikbaar hebben gesteld. Naar eigen zeggen komt het onderwerp daar ook niet ter sprake.

Literatuur

Begbie, J.S. & Guthrie, S.R. (Eds.) (2011). *Resonant witness: conversations between music and theology*. Grand Rapids MI: William B. Eerdmans Publishing.

Begbie, J. (2007). *Resounding truth: Christian wisdom in the world of music*. Grand Rapids, MI: Baker Academic.

Hoondert, M.J.M., Heer, A. de & Laar, J.D. van (Eds.) (2009). *Elke muziek heeft haar hemel. De religieuze betekenis van muziek*. Budel: Damon.

Kooi, C. van der (2006). *Tegenwoordigheid van Geest. Verkenningen op het gebied van de leer van de Heilige Geest*. Kampen: Kok.

Bart (drs. B.) Visser is musicus en theoloog (MA). Hij studeerde Piano Lichte Muziek (Jazz) aan het conservatorium in Zwolle en theologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Hij adviseerde predikanten en kerkenraden over het opzetten van muziketeams voor de begeleiding van de eredienst en coachte muziketeams in het samenspelen en begeleiden. Recent verscheen van zijn hand Muziketeams – Praktisch handboek voor de muziek in jouw kerk. E bartvisser@me.com